

Головий Оксана. Творчество Тараса Шевченко в рецепции Н. Петрова и Е. Огоновского: к проблеме становления шевченковедения. В статье установлено, что первые научные труды с истории украинской литературы – написанные на русском языке «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» Н. Петрова и «Історія літератури руської» Е. Огоновского – концептуальные в плане очертания общественно-политической, культурной, языковой и литературоведческой ситуации в Украине 1880–1890-х гг. Н. Петров представляет «компромиссную»/«эклетиическую» позицию: он, акцентируя на необходимости изучения истории украинской литературы, при прочтении творчества Т. Шевченко наводит доказательства его панславистской мировоззренческой ориентации с доминированием симпатий к России и обосновывает мысль об интенсивном влиянии имперского писательства на Кобзаря и всю украинскую литературу. Вместо этого Е. Огоновский доказывает самостоятельность и органичность украинской культуры. Согласно его концепции, творчество Т. Шевченко базируется на национальных украинских традициях и символично для Украины. В методологическом аспекте М. Петров остается в рамках культурно-исторической школы; Е. Огоновский использует, кроме культурно-исторического, био- и библиографического научных подходов, приемы формального и филологически-эстетического анализа. Оба ученых используют элементы компаративистского исследования. «Очерки...» М. Петрова – иллюстрация развития литературоведческой мысли в материалистически-позитивистическую эпоху, с «Историей...» Е. Огоновского связан период антипозитивистического поворота на пути к становлению современного литературоведения. Е. Огоновский исследовал творчество Т. Шевченко значительно глубже.

Ключевые слова: Т. Шевченко, история украинской литературы, рецепция, методология, национальный вопрос, культурно-историческая школа, антипозитивистический поворот.

Goloviy Oksana. The Works of T. Shevchenko in the Reception of M. Petrov and O. Ohonovskiy: the Problem of Formation of the Study of Shevchenko's Inheritance. The article determines that the first works in the history of Ukrainian literature "An Outline of the History of Ukrainian Literature" by M. Petrov (written in Russian) and "The History of Russian Literature" by O. Ohonovskiy (written in Ukrainian) are the central ones in the description of the social and political, cultural, language and literary situation in Ukraine during the years 1880–1890. M. Petrov shows "compromise" / "eclectic" attitude: while reading the works of T. Shevchenko he gives evidence of the Pan-Slavic world outlook orientation with the predominance of the sympathy for Russia and explains the idea of the intense influence of imperial literature upon Kobzar and the whole Ukrainian literature emphasizing on the necessity of the studying of the history of Ukrainian literature. But O. Ohonovskiy proves the independence and organicity of the Ukrainian culture. According to his conception the works of T. Shevchenko are based on the national Ukrainian traditions and they are symbolic for Ukraine. In the methodological aspect M. Petrov is still in the limits of the cultural and historical school but O. Ohonovskiy uses the ways of the formal, philological and aesthetic analysis besides the cultural and historical, bio- and bibliographical scientific approaches. Both scientists use the elements of the comparative research. "An Outline..." by M. Petrov is the illustration of the development of the literary thought in the materialistic and positivist period. The period of the antipositivist turning point on the way to the formation of the modern study of literature is connected with "The History..." by O. Ohonovskiy. O. Ohonovskiy performed deeper analysis of the works of T. Shevchenko.

Key words: T. Shevchenko, history of Ukrainian literature, reception, methodology, national problem, cultural and historical school, antipositivist turning point.

Стаття надійшла до редколегії
06.11.2014 р.

УДК 82-1/-9(477)

Марина Довіна

Революційна картина світу в поезії панфутуристів (на матеріалі «Жовтневого збірника»)

Статтю присвячено поетико-стилістичному та ідейному аналізу «Жовтневого збірника панфутуристів». Доведено, що у збірці реалізовано принцип еструкції: ідеологічний запит відображений на ідейному рівні, а особливості естетичної платформи – на поетико-стилістичному. З'ясовано, що *Жовтень*, *електрика*, *місто*, *творчість* стали основними категоріями моделювання революційної картини світу в поезії футуристів.

© Довіна М., 2014

Ключові слова: футуризм, еструкція, революційна картина світу, Жовтень.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Функціонування різних літературних угруповань – характерна особливість українського літературного процесу 10–30-х років ХХ ст. Із цим періодом, а саме з 1914 р., пов'язане виникнення феномену українського футуризму, менш відомого, ніж його італійській чи російській варіанти.

Літературознавці спробували обґрунтувати загальні принципи футуризму ще на початку століття: це теоретичні праці «Футуризм» Ф. Маринетті, «Футуристська антитрадиція: “маніфест-синтез”» Г. Аполлінера, «Футуристичний маніфест Монмартра» Ф. дель Марля. Праці українських літературознавців присвячені переважно аналізу загальних тенденцій розвитку футуризму як мистецького явища ХХ ст., специфіки його функціонування на українському ґрунті (А. Біла [1; 2], О. Ільницький [5], М. Сулима [8; 9]), дослідженню творчості провідних представників. Той факт, що український футуризм був офіційно представлений виходом двох книг М. Семенка [5, с. 26–27] зумовлює особливу увагу дослідників до його творчості (монографія Г. Вокальчук «Я – без зразковості поет (словотворчість Михайля Семенка)», дисертації Г. Черниш «Український футуризм і поезія Михайля Семенка» і С. Жадана «Філософсько-естетичні погляди Михайля Семенка»). Зрештою, творчість футуристів упродовж останніх декількох років постійно привертає увагу дослідників, які займаються студіями з української літератури 1920–1930-х рр. (Цимбал Я. «Пути и перепутья украинского футуризма»).

На думку дослідників російського футуризму (Т. Нікольська), його український варіант є провінційним та національно не визначеним. Проте Р. Мовчан називає український футуризм «закономірним авангардним явищем в контексті <...> модернізаційних процесів», «опозицією до неокласицизму та ваплітянства» [7, с. 132]. А О. Ільницький довів, що український футуризм – самобутнє явище, оскільки він мав власні засновки, традицію, внутрішню логіку розвитку, прихильників і супротивників, незалежні видавництва («Гольфштром», «Бумеранг»), колективні видання («Альманах трьох» (1919), «Катафалк мистецтва» (1920), «Семафор у майбутнє» (1922), «Жовтневий збірник панфутуристів» (1923), «Гольфштром» (1925), «Зустріч на перехресній станції. Розмова трьох» (1927), «Нова генерація» (1927–1931)) [5]. Футуризм справді став потужним напрямом української культури, який продовжував реагувати на суспільно-політичні подразники, проте робив це вже засобами «нового» мистецтва.

Жовтнева революція 1917 р. була ключовою подією української історії початку ХХ ст., її рецепція стала тематичною магістраллю літератури цього періоду й не могла залишитися поза увагою футуристів. Перебіг революційних подій, моделювання оновленого світу, місце людини в постреволюційному світі – ці та інші питання формують проблемне коло «Жовтневого збірника панфутуристів» (1923).

Мета дослідження полягає у вивченні специфіки художнього оприявлення революційної картини світу, зумовленої особливостями естетичної платформи панфутуризму.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Спробувавши розірвати будь-які зв'язки з традиційним мистецтвом, футуристи, за словами О. Ільницького, усвідомлювали той факт, що воно «триває, хоча й тимчасово, щоб відіграти певну роль у суспільстві», і пропонували утилізувати цей вплив задля запровадження майбутньої культури [5, с. 245], тобто щоб поширити постулати соціалізму. Такий процес футуристи назвали еструкцією – категорією діяльності, що належала до політично-практичного фронту та означала використання зовнішньої мистецької форми для запровадження бажаної ідеології [5, с. 246]. Саме цей елемент художньо-естетичної платформи футуристів дає підстави стверджувати факт зумисного *моделювання картини світу* в їхній поезії, що особливо важливо на перехідному, постреволюційному етапі становлення радянської ідеології. Отож «Жовтневий збірник панфутуристів» розглядатимемо в контексті ретрансляції в ньому ідеологічно суголосної революційної картини світу (не йдеться про ідеологічно *вивірену* модель, оскільки вона характерна для літератури «доби розвиненого соціалізму»).

Матеріалом для укладання «Жовтневого збірника панфутуристів» стали поетичні твори яскравих представників українського футуристичного мистецтва – Ніка Бажана, Якова Савченка, Олекси Слісаренка, Миколи Терещенка, Гео Шкурупія, Михайля Щербака та Володимира Ярошенка. Подані в змісті в алфавітному порядку за авторством, у збірці поезії підпорядковані іншій логіці – вони формують єдиний сюжет про революційний світ. Візуальні плакати становлять важливу частину збірки, оскільки вони допомагають членувати цей сюжет на змістові блоки, виконуючи функцію

заголовків, наприклад: «Жовтню панфутуристи» – вступні програмові поезії, «Боротьба за Жовтень» – поширення революційних ідей світом, «Машина Жовтня» – механізація постреволуційного світу, «Побут Жовтня», «Революцію в побут» – проникнення ідеї революції в приватне життя людей.

Так, визначальними для розуміння ідейного наповнення збірки є перші два твори – жовтневі плакати. Аналізуючи візуальну поезію футуристів, Ю. Ковалів зазначає, що «поезозомаларські» твори «грішать надмірною ідеологізацією», при цьому «плакатність» є «аналогічним принципом заідеологізованого письма», репрезентованим у деяких виданнях, з-поміж яких названо й аналізовану збірку [6, с. 16]. Поєднання експериментаторської форми і традиційного змісту в «Жовтневому плакаті А» Я. Савченка та «Жовтневому плакаті Б» В. Ярошенка ілюструє принцип еструкції, реалізований у збірці.

Ці дві поезії – ключові для розуміння ідейного наповнення збірки, тому що в них актуалізовано фактично всі основні моменти моделювання революційної картини світу: символи Революції, окреслено простір, визначено роль людини. Базовими символами, що передають семантику Революції, вважаємо Жовтень («Поломінне слово «Жовтень» / – кратер вулкану Революції» [4, с. 5]), пролетарів («пролетарі всіх країн, єднайтесь» [4, с. 5]), серп і молот як символ єдності села й міста («струмив Петроград електричним током / від елементу простого – від серпа й молота. / Відчував робітник, як у ньому грає / кров Червоної Республіки, / і шепотіли за станком / наелектризовані губи: / пролетарі всіх країн, єднайтесь» [4, с. 5]). З наведеної цитати зрозуміло, що у творчості футуристів електрика також стає символічним утіленням Жовтня, зокрема тієї соціальної напруги, яка передувала революційним подіям.

Окрім кодифікації образів, у «Жовтневих плакатах» визначено досить широкі просторові координати революційного світу, які постійно змінюються. Окресливши спершу його межі («А вже чулись перші такти республіканського маршу / від японського Осаки / до антантського Ляманшу. / Надувались жили в Нью-Йорку / на лобах у королів золота» [4, с. 5]), автор наголошує на недоцільності говорити про будь-які кордони, тому що незабаром Революція пошириться на весь світ («Червона арміє, на поготові будь, / нам випада кордони розімкнуть!», «Спалахне пожежею комун і революцій / уся земля!» [4, с. 7]), та переводить увагу на локальніші приклади («Болгарія в революційному огні, / в Німеччині революційні дні» [4, с. 7]).

Крім зовнішнього подієвого плану, у революційному світі футуристів важливу роль відіграє нове мистецтво: «то не важно, – прокулить білогвардійській гниді серце / і не важно наганом вибить grande-dam-і зуби, / важно посипать перцем / революційний язик, / революційні губи... / Важно повести за словом дівізію на смерть, / важно самому за словом вмерти!» [4, с. 5–6] – у цих рядках стверджується ідея не лише соціальних, політичних змін у суспільстві, а й революційності творчого методу футуристів.

Окремої уваги заслуговує образ людини в революційній картині світу футуристів. У «Жовтневому плакаті А» В. Ярошенка визначено чітку послідовність соціальних ролей, які має виконувати людина в революційний та постреволуційний час. Тут фактично пояснено етапи формування «товарища»: так, першим етапом є нівеляція індивідуалізму, що оприявлено у відмові від імені, та перенесення акцентів на мілітарну роль людини: «важно було бути не Яковом, Іваном, Макаром, / важно було бути: / червоноармійцем, / командіром, / комісаром! / важно було вивчити перші літери / червоної азбуки: / п р о л е т а р і» [4, с. 6]. У постреволуційний час актуалізується натомість трудова соціальна функція людини, важлива для відбудови економічного підґрунтя. Автор поезії декламує: «Після днів великого піднесення, / після днів червоного екстазу <...> Важно не те, що ти був, / червоноармійцем, / командіром, / комісаром, / а важно те, щоб ти був / інженером, / машиністом, / кочегаром! / Важно, щоб ні одна машина, / що спинилась, / не стояла від нині даром, / важно, щоб злидні не ліпились / до димарів заводів, – / ось що важно, / надзвичайно важно сьогодні...» [4, с. 6]. Отже, реабілітація людини після Революції відбувається через зміни її соціальної ролі від мілітарної до виробничої.

О. Ільницький знаходить докази того, що панфутуристи розділяли ортодоксальну марксистську ідею про мистецтво як надбудову економічної основи [5, с. 228], тому побудова «метамистецтва», на їхню думку, була неможливою без твердого економічного підґрунтя. Це пояснює надмірну увагу авторів до виробничої тематики, зокрема, цій темі присвячено другий «Жовтневий плакат» Я. Савченка: «У бурях, / в палахкотінні / приску горна / серця / одбивали / залізним кроком / такт / в / такт, – /

шість років / мускулясті руки / будували / непоборний / Союз Робітничий – / на всесвіт – / червоний маяк!» [4, с. 8].

Показово, що об'єднані єдиним сюжетом перші дві поезії, мають своєрідне обрамлення, функцію якого виконує образ Жовтня: «Поломінне слово «Жовтень» / – кратер вулкану Революції» – «одчиняє вже / двері / у / всесвітню комуну / вселюдський октябрь!». Так автори утверджують ідею універсальності Жовтня та замкнутості, самодостатності революційного світу (яскравим прикладом є поезія «Світ Жовтня жде» М. Щербака).

Специфіка світоглядної позиції футуристів зумовила особливості художнього оприявлення в їхніх поезіях постреволюційної картини світу, головною рисою якої стає тотальна механізація. Показовими в цьому аспекті є використані для оформлення збірки плакати із гаслами «МА / ШИ / НА Жовтня», «пустим машину по землі й під землею і під дном світових океанів», «машина жде» [4, с. 23–25]. Поетичним утіленням цієї ідеї стає вірш Г. Шкурупія «Машина», експериментаторський характер фонетичного та синтаксичного рівнів якої створює ефект «механізації» поетичної мови: «Бомб вибух, / – удар / в бетон / з цементу спин / з рельс жил; / смерти ніж / ріж / жир, / жри / їржу крові...» [4, с. 25]. Машинний ритм абсолютизується в поезії футуристів, вивищується над людським життям й набуває трансцендентного характеру: «Дня нема, / ночі нема, / мруть діти, / мре мати, / ритм – сказ рве нитку / твого, мого, його життя» [4, с. 26].

Як у випадку з окресленням революційного топосу, коли моделювання відбувалося від загального до конкретного, процес механізації репрезентований так само: від абстрактної «машини Жовтня» до конкретного її втілення в образах вокзалу, цукроварні, лабораторії (однойменні поезії О. Слісаренка та М. Терещенка). У цих віршах актуалізована ще одна ідея соціалістичної ідеології – перемоги радянської людини над природою: «У колбах, у ретортах / буяють мікрокосми, / керує ж ними хемик, / руйнує їх і творить», «пахніть, рози, / у недрах сахарози!», «Гуде, пульсує атом / в лабораторних рурках; керує ж ними хемик, / їх бог і регулятор» [4, с. 29]. У добу розвиненого соціалізму ця ідея абсолютизується в сюжеті про трудові п'ятирічки, коли радянські люди підкоряють сили природи й стануть рівноправними з богами.

Завершальним елементом моделювання революційної картини світу стає зображення Жовтня в побуті (зазначимо, що знову логіка прямує від загального – світу, держави на початку збірки, до конкретного – особистого простору людини в її фіналі). Цей змістовий блок формують поезії «Шерк серця», «Жовтневий роман» Г. Шкурупія та «Цень-Цань» М. Терещенка. Відповідно до світобачення футуристів, ідея революції, перетворення, переродження проникає у сферу особистісного буття й домінує над традиційними моральними цінностями. Яскравим прикладом цієї ідеї є рядки: «Хіба революції не може бути в серці!.. / Хіба в коханні жовтня бути не може?..» [4, с. 37]. Проникнення Жовтня в особистісне буття завершує процес моделювання революційної картини світу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, аналіз «Жовтневого збірника» виявив основні тенденції художнього оприявлення революційної картини світу в поезії панфутуристів, які свідомо використовували новаторську художню форму задля утвердження соціалістичної ідеології. По-перше, моделювання всіх рівнів Революції здійснюється в напрямі від загального до конкретного. По-друге, основною категорією виступає Жовтень як онтологічне джерело революції; поняття «Ленін», «пролетаріат», «серп і молот», «марш», «армія» кодифікуються у вступній поезії та розширюють семантичне гніздо. Показово, що в поезії панфутуристів лексема «електрика» (електрифікація, механізація, машинізація) стає контекстуальним синонімом поняття революції. По-третє, революційна картина світу охоплює і зовнішній подієвий план, і внутрішню сферу особистісного буття людини. Визначальною ж рисою революційного світу в поезії панфутуристів вважаємо утвердження ідеї *революційної творчості*, що репрезентована у збірці на поетико-стилістичному рівні.

Джерела та література

1. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки : монографія / А. Біла. – Вид. друге, доп. і переробл. – К. : Смолоскип, 2006. – 464 с.
2. Біла А. Футуризм / А. Біла. – К. : Темпора, 2010. – 248 с.
3. Бобринская Е. А. Футуризм / Е. А. Бобринская. – М. : Галарт, 2000. – 192 с.
4. Жовтневий збірник панфутуристів. – К. : Трест «Київ-Друк», 4-та держ. друк., 1923. – 40 с.
5. Ільницький О. Український футуризм (1914–1930) / О. Ільницький ; [пер. з англ. Р. Тхорук]. – Львів : Літопис, 2003. – 456 с.

6. Ковалів Ю. Візуальна поезія Михайля Семенка / Ю. Ковалів // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 39 (2). – С. 14–20.
7. Мовчан Р. Хлебніков і український футуризм / Р. Мовчан // Бахмутський шлях. – 2010. – № 1–2. – С. 131–136.
8. Сулима М. Роль і місце футуризму в українській літературі ХХ ст. / М. М. Сулима // Наукові записки. Філологія. Історія літератури. – 1998. – Т. 4. – С. 106–111.
9. Український футуризм. Вибрані сторінки / уклад. і комент. М. М. Сулима. – Ніредьгаза : [б. в.], 1996. – 256 с.

Довина Марина. Революційна картина мира в поезії панфутуристів (на матеріалі «Октябрьського збірника»). Стаття посвячена поетико-стилістическому і ідейному аналізу «Октябрьського збірника панфутуристів». Автор статті доводить, що в збірнику реалізований принцип еструкції: ідеологічний запит зображений на ідейному рівні, а особливості естетическої платформи – на поетико-стилістическому. В поезіях панфутуристів утверджується ідея про те, що в постреволюційне час реабілітація статусу людини відбувалася шляхом зміни його соціальної ролі від військової до виробническої. Особливе місце відводиться процесу тотальної механізації, апогеєм якої стає перемога людини над стихійною природою. Виявлено, що *Октябрь, електрика, город, творчество* стали базовими категоріями моделювання революційного світогляду в поезії футуристів.

Ключевые слова: футуризм, еструкція, революційна картина мира, Октябрь.

Dovina Marina. Revolutionary World View in Panfuturists' Poetry: Case of "October Collection". The article is devoted to poetic, stylistic and ideological analysis of "October Panfuturists' Collection". The author argues that estruction principle is implemented in the collection: state request is realized on the ideological level, and the features of the aesthetic platform – on the poetic and stylistic level. The idea of man's post-revolutionary rehabilitation by means of changing his social role from military to productive is approved in Futurists' poetry. The process of total mechanization and its apogee – the human's victory over elemental nature – are emphasized in Futurists' revolutionary world view. It was found that *October, electricity, city, creativity* became basic categories of modeling Futurists' revolutionary world view.

Key words: futurism, estruction, revolutionary world view, October.

Стаття надійшла до редколегії
12.11.2014 р.

УДК 821.161.2:82-6

Анна Ільків

Ольга Кобилянська в листах Остапа Луцького

У статті досліджено образ Ольги Кобилянської в інтимних листах представника «Молодої музи» Остапа Луцького крізь призму концепту «Я – Інший». Окреслено визначені Луцьким роль і місце письменниці в українському літературному каноні та її вплив на формування світоглядно-мистецької позиції О. Луцького.

Ключові слова: лист, епістолярій, документалістика, біографічний образ, концепт «Я – Інший», жіноча екзистенція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Листуванню Ольги Кобилянської з Осипом Маковесем та Василем Стефаником у сучасному українському літературознавстві присвячено чимало наукових праць. Це дослідження В. Агеєвої, В. Бабія, Т. Гундорової, Я. Мельник, М. Павлишина, Ф. Погребенника та ін. Значно менше уваги літературознавці приділяли листуванню Кобилянської із молодомузівцем Остапом Луцьким, а естетичний й наратологічний складники цих інтимних послань зовсім не досліджено, що й визначає **актуальність** нашої розвідки. Першим публікатором листів Остапа Луцького став його син – відомий літературознавець української діаспори Юрій Луцький, який також у передмові до цих листів, дистанціюючись від статусу сина і залучивши широкий біографічний контекст, зробив спробу наукової рецепції епістолярної спадщини батька.